

УДК 336.447

Параниця Н.В.
*старший викладач кафедри статистики
та математичних методів в економіці
Університету державної фіскальної служби України*

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ІНСТРУМЕНТІВ У НАПРЯМКУ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У роботі досліджено взаємодію банківського та реального секторів економіки України. Проаналізовано використання інструментів кредитування реального сектору економіки у розрізі окремих груп банків України. Проведена оцінка факторів, які впливають на взаємодію банківського і реального секторів економіки.

Ключові слова: банківський сектор, реальний сектор, інструменти кредитування, облікова ставка НБУ, рентабельність підприємств реального сектору економіки.

Параниця Н.В. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БАНКОВСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ В НАПРАВЛЕНИИ РАЗВИТИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

В работе исследовано взаимодействие банковского и реального секторов экономики Украины. Проанализировано использование инструментов кредитования реального сектора экономики в разрезе отдельных групп банков Украины. Проведена оценка факторов, влияющих на взаимодействие банковского и реального секторов экономики.

Ключевые слова: банковский сектор, реальный сектор, инструменты кредитования, учетная ставка НБУ, рентабельность предприятий реального сектора экономики.

Paranytsia N.V. CURRENT STATE OF USE OF BANKING INSTRUMENTS IN THE DEVELOPMENT OF THE REAL ECONOMY SECTOR

The paper investigates the interaction of the banking and real sectors of the Ukrainian economy. The author analyzes the use of lending instruments for the real sector of the economy in the context of certain groups of Ukrainian banks. An estimation of the factors influencing the interaction between the banking and real sectors of the economy.

Keywords: banking sector, real sector, lending instruments, NBU discount rate, profitability of enterprises of the real sector of the economy.

Постановка проблеми. Слід зазначити, що високий ступінь розвитку банків є необхідною умовою ефективного функціонування економіки на рівні суб'єктів господарювання та держави в цілому. Лише за досконалої банківської діяльності можна здійснити реструктуризацію промисловості, забезпечити стабілізацію економіки та побудувати розвинуте суспільство. Крім того, без системи залучення коштів у банківський сектор неможливе технологічне оновлення виробничих підприємств, яким необхідні кошти для функціонування, впровадження інновацій та проведення реструктуризації.

Процес переходу економіки України до якісно нової форми економічних відносин, яка ґрунтується на ринкових принципах ведення господарства, зумовила необхідність змін у фінансово-кредитній сфері економіки, яка забезпечує рух грошових потоків, створюючи ринкові умови суспільного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії банківського та реального секторів досліджували такі економісти, як: В.Д. Лагутін [1], З.М. Васильченко [2], О.Д. Вовчак [3], Н.В. Дзюбановська [4], І.С. Гуцал [5], О.В. Дзюблюк [6], Я.А. Жаліло [7], Д.С. Покришка [7], Я.В. Белінська [7], В.М. Опарін [8] та ін.

Загальновідомо, що банківська система України відповідно до законодавства побудована за принципом двох рівнів, який передбачає чітке розмежування сфер діяльності Національного банку України та банків. Банківська система України є одним із найбільш розвинутих елементів ринкового господарського механізму. Реформування банків при переході до ринку розпочалося раніше за інші сектори економіки, що визначалося роллю банків при вирішенні завдань перехідного періоду. Проте, як свідчить аналіз літератури, незважаючи на позитивні зрушення, банківський сектор України залишається

недосконалим та не відповідає вимогам сучасної конкурентоспроможності економіки.

Постановка завдання. Необхідно проаналізувати фактори, які впливають на взаємозв'язок банківського та реального секторів економіки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Формування потужної економіки, забезпечення стійкого соціально-економічного зростання передбачає функціонування розвиненої банківської системи та добре налагодженого механізму взаємодії банківського та реального секторів економіки. Основною ланкою фінансово-кредитної сфери економіки як стверджують Васильченко З.М. [2] та Вовчак О.Д. [3] є банківська система, якій належить провідне місце в загальному механізмі організації та регулюванні системи ринкового господарства. Від функціонування цієї системи залежить успіх економічного, технічного та соціального розвитку країни. Отже, розвиток банків, як основного елемента фінансового сектору прискорює трансформацію суспільства, сприяє підприємству та розвитку економіки й промисловості.

Українські банки, особливо після світової фінансової кризи 2008 р. неефективно виконують свої основні функції у сфері фінансово-кредитної взаємодії з підприємствами в частині мобілізації грошових ресурсів для кредитування підприємств та наданні довгострокових позик на взаємовигідних умовах.

Таким чином, банки протягом останніх років неефективно здійснюють посередництво в переміщенні коштів від кредиторів до позичальників та не в повній мірі виконують функцію створення й регулювання грошового ресурсу. На підставі вивчення літературних джерел [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] визначено, що виконання зазначених функцій банками, пов'язане з наступними проблемами:

- втрати довіри до банків, що знижує можливості мобілізації ресурсів;
- низький рівень довгострокового кредитування (короткостроковим кредитам належить більше 60 % кредитного портфеля банків);
- низький рівень взаєморозрахунків з підприємствами.

На виконання банками функції мобілізації ресурсів також впливає тіньовий та готівковий обіг. Так, у розвинутих країнах світу готівковий обіг складає лише 5-7 % грошової маси, а в Україні він займає більше 50 % грошового обороту [9].

З іншого боку, сучасний стан розвитку банківського сектору України виявляє проблеми, вирішення яких може сприяти підвищенню конкурентоспроможності банків до світового рівня. Зокрема, до таких проблем віднесено:

- високу концентрацію капіталу серед п'яти найбільших банків;
- нераціональну територіальну структуру, яка є наслідком локального характеру банківських ринків за рахунок нерівномірної концентрації;
- низький рівень капіталізації банків;
- низький рівень забезпеченості кредитних позик;
- низьку кредитоспроможність підприємств-позичальників.

Ще одним важливим показником, що характеризує роль кредитів в економіці, є їх співвідношення до ВВП. При цьому вважається, що в нормально функціонуючій ринковій економіці співвідношення активів банківського сектору країни до ВВП повинно складати не менше 100%, а частка кредитів у сукупних активах банківського сектору – 70%. Такий підхід дозволить оцінити безпеку банківського сектору, а також його відповідність потребам економіки (залежність корпорацій від зовнішніх запозичень) [1, с. 18].

Серед кредитів, наданих в економіку, поступово зростає обсяги і частка кредитів юридичним особам. Упродовж досліджуваного періоду кредити юридичним особам становили близько 80% у їх загальному обсязі, при чому, за досліджуваній період частка кредитування фізичних осіб зменшилась з 27% до 20% [9].

Водночас з 2011 р. найбільш поширеними кредитними інструментами серед юридичних осіб за строками погашення є короткострокові кредити до 1 року, на другому місці – середньострокові, найменша частка припадає на довгострокові кредити [9]. Отже, можемо зробити висновок, що для підприємств вигіднішими залишаються короткострокові кредити, а банки, в свою чергу, не мають достатньої кількості вільних фінансових ресурсів для забезпечення довгострокового інвестиційного кредитування реальної економіки.

Волатильністю характеризується ситуація у сфері застосування такого кредитного інструменту, як іпотечний кредит. Порівняно з початком 2011 р. обсяг іпотечних кредитів, що були надані суб'єктам господарювання збільшився на 64% і станом на 2015 р. становив 121 966 млн. грн. Обсяг іпотечних кредитів за 2014 р. збільшився практично на третину, однак таке зростання зумовлено девальвацією національної валюти, а не реальним зростанням їх кількості [9; 10]. Підтвердженням цього є скорочення обсягів іпотечного кредитування в національній валюті. Низькі темпи розвитку даного кредитного інструменту в умовах сьогодення пояснюються низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженим обсягом довгострокових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні банків та неплатоспроможним попи-

том на довгострокові кредити. Очевидно, що іпотечний кредит посідає унікальне місце в національній економіці держави. За рахунок іпотеки здійснюється інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу і внаслідок цього забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки, тому в перспективі банкам слід активізувати надання іпотечних кредитів в реальний сектор економіки.

Істотна роль в сучасних умовах відводиться споживчому кредиту як інструменту фінансування реального сектору економіки. Як свідчить практика, споживче кредитування тісно пов'язано з різноманітними економічними та соціальними показниками. Це пояснюється тим, що, впливаючи один на одного, вони спричиняють певні зрушення в економіці, причому ці зміни можуть спричинити різний ефект, як позитивний, так і негативний. Водночас в Україні у 2011-2015 рр. на ринку споживчих кредитів активно розвивався лише сегмент дрібних кредитів – це готівкові кредити, кредитні карти та кредити на споживчі товари. Вони й забезпечили поживлення цього сегменту: протягом 2014 року помітне несуттєве зростання – близько 10% (або 12 152,0 млн. грн.), але відновленню до кризових об'ємів кредитування завадила політична та економічна нестабільність в державі. На її фоні багато банків через підвищення ризиків цього напрямку кредитування відмовилися від надання таких кредитів. За результатами 2014 року кількість банків, що пропонували споживчі кредити зменшилась на 35 %, зменшилось і число пропозицій [9].

Кредитування сфери малого бізнесу є ефективним методом економічного розвитку, який охоплює велику кількість малих підприємств у розвинених країнах світу й може виконувати щонайменше два завдання: створення і стимулювання розвитку малих підприємств. Дослідження даного питання підтвердило, що недостатність фінансування, в тому числі і з використанням кредитних інструментів, є ключовою перешкодою активного розвитку малого бізнесу в Україні. Фінансування малих підприємств здійснюється, зазвичай, з використанням таких кредитних інструментів: банківські кредити, кредити кредитних спілок, лізинг. Зокрема, у 2014 році фінансування лізингових операцій на 44,3 % здійснювалося за рахунок банківських кредитів, 39,1 % – за рахунок власних коштів і 16,6 % – за рахунок позичкових коштів юридичних осіб. Фінансування малих підприємств за допомогою банківського кредиту має ряд перешкод, зокрема: високі відсоткові ставки, жорсткі вимоги до позичальників у сфері організації та ведення бізнесу, наявність застави, тощо. Як свідчать дані НБУ, частка кредитів малим підприємствам у загальному кредитному портфелі вітчизняних банків у посткризовому періоді коливалась в межах 10-12%, що, очевидно, не покриває потребу малих підприємств у позичкових коштах.

Очевидно, що одним з головних чинників кредитування є строк, на який надається кредит, тому розглянемо обсяги кредитування реального сектору економіки в розрізі строків погашення. Як свідчить проведене дослідження, більшість кредитів, наданих реальному сектору економіки, є коротко- (до 1 року) та середньостроковими (від 1 до 5 років), найбільший обсяг короткострокового кредитування становив у 2014 р. – 49% загального обсягу кредитів у реальний сектор економіки.

Стосовно короткострокового кредитування суб'єктів реального сектору, то найбільша кількість

наданих кредитів до 1 року була зафіксована станом на 2015 р., найменше значення даного показника було станом на 2011р. Упродовж всього досліджуваного періоду спостерігається збільшення обсягів короткострокового кредитування реального сектору економіки, і на кінець періоду їх частка зросла до 49%.

Так, згідно з показниками НБУ, на кінець 2008 р., тобто на початку фінансової кризи, частка простроченої заборгованості в українських банках становила 2,45% від загальної кількості наданих кредитів, а вже через рік, тобто на кінець 2009 р., частка простроченої заборгованості становила 9,36%, на кінець 2010 р. це значення зросло до 14,6% від загальної кількості наданих кредитів, прострочена заборгованість на початок червня 2011 р. становила 15,4% загального кредитного портфеля [9].

Сучасні проблеми економічного розвитку країни зумовлюють значні порушення кінцевих строків погашення банківського кредиту і зростання обсягів заборгованості. Так, зокрема, за даними НБУ, станом на 2015 р. у загальній структурі кредитного портфеля банків України прострочена заборгованість за кредитами становить 12,3%, що більше, ніж на початок посткризового 2011 р. Стає очевидно, що за подібних обставин, окрім реалізації необхідних заходів макроекономічного характеру, які б сприяли нормалізації фінансового стану позичальників, завданням банківських установ при здійсненні кредитування є більш ретельний підхід як до оцінки кредитоспроможності клієнтів, так і до контролю за використанням наданих позичок.

Аналізуючи взаємозв'язок банківського та реального секторів економіки слід зазначити, що дуже важливим у цьому питанні є саме довіра. Сьогодні ситуація з довірою до банківського сектору є дуже актуальною для України. Ослаблена банківська система після кризи не виправдала позитивних очікувань не лише реального сектору економіки, а й усіх її суб'єктів. Сьогодні такий стан банківської системи і реального сектору економіки є небезпечним для макроекономічного розвитку країни. Процес кредитування реального сектору економіки України у кризовий період характеризувався негативними тенденціями, кредит був практично недоступний для корпоративного сектору. Істотне зменшення банками обсягів кредитування національної економіки поглибило економічний спад в Україні, а його показники стали чи не найбільшими у світі.

На підставі проведеного дослідження сучасного стану використання банківських кредитних інструментів в Україні можемо зазначити таке:

- банківський кредит на вітчизняному кредитному ринку представлений переважно короткостроковими угодами, а їх важко використовувати для великомасштабних структурних перетворень у національній економіці;

- низький рівень реальної інвестиційної пропозиції, зумовлений неплатоспроможністю суб'єктів її формування, а також повільний процес формування необхідної законодавчої бази та загальна відсутність чітких параметрів інвестиційної політики, стримують процес участі банків у операціях фінансового лізингу, кредитування під заставу нерухомості, факторингу, гарантійних і трастових операціях, активізації участі у створенні та в роботі промислово-фінансових груп, банківських холдингів, об'єднань, консорціумів, які також можуть забезпечувати потребу в інвестиційному кредитуванні;

- на динаміку використання банківських кредитних інструментів істотно вплинули кризові події

останніх років, коли банки значно знизили свою кредитну активність. В умовах сьогодення очікується пожевлення та зростання обсягів використання кредитних інструментів для фінансування реального сектору економіки;

- спостерігаються досить високі відсоткові ставки за кредитами, які не дозволяють більшості суб'єктів господарювання використовувати даний кредитний інструмент із високою ефективністю;

- відсутність зацікавленості банківських установ в динамічному розвитку підприємств реального сектору економіки та стабільному економічному середовищі загалом, що не сприяє розвитку використання кредитних інструментів для економічного зростання;

- досить суттєвою на сьогодні є проблема наявності значної частки проблемних кредитів у портфелях комерційних банків.

За результатами проведеного аналізу сучасного стану використання кредитних інструментів банків та з урахуванням результатів досліджень низки авторів (зокрема Я.А. Жаліло, Д.С. Покришки, Я.В.Белінської) [7] робимо висновок, що сучасний стан банківського кредитування зумовлений такими чинниками, а саме:

- відносно високий рівень ризиків, що мають місце в діяльності банків: валютного і кредитного – через значну доларизацію активів банківської системи; операційних і регуляторних – через політичну нестабільність та мінливе нормативно-правове середовище; ліквідності – через переважання короткострокових пасивів у структурі ресурсної бази і збереження ризиків її відтоку, обмежених можливостей рефінансування зовнішніх заборгованостей. Водночас через високі кредитні і девальваційні ризики, різко скоротилося фінансування іноземними групами своїх дочірніх українських банків [7, с. 30].

- низький рівень довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів та кредиторів до банківської системи, що негативно впливає на залучення додаткових фінансових ресурсів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках капіталу та заощаджень населення;

- скорочення маржі між відсотковими ставками банків за кредитами та обліковою ставкою НБУ;

- зростання проблемних кредитів та резервів на покриття збитків за кредитними операціями, зростання мультиплікатора капіталу банків, яке призвело до зниження дохідності активів банку.

На нашу думку, для розвитку реального сектору потрібна орієнтація насамперед на середньо- та довгострокове кредитування економіки, а не на короткострокове, що забезпечило б поліпшення строкової структури кредитів у напрямі збільшення частки довгострокової складової. З цією метою слід запроваджувати низку нововведень, спрямованих на поліпшення умов доступу інвесторів до кредитних ресурсів банків, зокрема завдяки більш широкому застосуванню механізмів часткової компенсації ставок за кредитами банків, а також рефінансування Національним банком України банків, які здійснюють довгострокове кредитування інноваційно-інвестиційних проектів.

Водночас, сьогодні вітчизняна кредитно-банківська система не виконує ролі прискорювача розвитку національної економіки. Недостатніми є власні кошти банків, а отже, й обсяги кредитування національної економіки. Негативно на кредитну сферу впливають світові економічні та фінансові кризи, які перманентно поновлюються, платіжна криза, дефіцит бюджету, різке зниження кредитоспроможності суб'єктів господарювання. Підприємства не отри-

мують кредитів на тривалий час під виробничі програми через те, що банки не залучають ресурсів на довгостроковій основі.

Перевищення рівня відсоткових ставок над рентабельністю промислових підприємств пов'язаний, *по-перше*, із завищеною дохідністю фінансових ресурсів та відривом курсу гривні від паритету її купівельної спроможності. *По-друге*, важливу роль в формуванні завищених відсоткових ставок відіграють негативні очікування власників капіталу, орієнтація значної частини банків і їх клієнтів на короткий життєвий цикл бізнесу.

Разом з тим усунення цих проблем потребує довготермінових зусиль, що пов'язано з постійним повторенням такої ситуації: ліквідація поганого стану підприємств потребує масштабних банківських кредитів, а кредити не можуть надійти через поганий стан підприємств. Тому для того, щоб банківські ресурси трансформувались в промислові інвестиції, необхідно забезпечити інвестиційну кредитоспроможність підприємств [3, с. 57]. Для цього необхідно використовувати альтернативні механізми фінансування структурних змін у промисловості – фінансовий лізинг, первинне розміщення цінних паперів на фондовому ринку, спільне інвестування.

Експерти визначають, що основними чинниками, які зумовлюють утримання на високому рівні маржі між депозитами та кредитами банків в Україні, є високі втрати банків і значні відрахування в резерви через низьку якість кредитного портфеля [1; 2; 10].

Висновки з проведеного дослідження.

Промисловим підприємствам для того, щоб отримати фінансові ресурси, необхідно підвищувати темпи виробництва, розробляти нові технології, які сприяють довгостроковій перспективі розвитку, посилювати співпрацю з банками за умови, що середня ставка кредитування буде адекватною рентабельності активів підприємств.

Для стабілізації взаємодії промислових підприємств і банків необхідно:

- здешевити кредити для підприємств;
- пов'язати механізм визначення процентних ставок за кредит з технологічною особливістю здійснення виробництва і періодом надходження виручки за реалізовану продукцію;
- підвищити рівень захисту прав інвесторів щодо отримання дивідендів та повернення вкладених інвестицій, запровадити заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату;

- привести фінансову звітність українських компаній міжнародних стандартів;

- активізувати стимулюючу функцію держави із заохочення ділової активності підприємців у справі відродження та розвитку промислового виробництва шляхом досягнення оптимальних пропорцій форм власності, впровадження досконалих корпоративних моделей управління;

- сприяти впровадженню нових систем технічної регуляторної політики та захисту вітчизняних виробників і споживачів промислової продукції.

Таким чином, реалізація цих заходів щодо кредитування поліпшить ситуацію зі складним фінансовим забезпеченням підприємств, що дасть їм змогу активніше виконувати свої основні функції – забезпечувати зростання валового внутрішнього продукту, що призведе до зростання зайнятості значної частини населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лагутін В.Д. Внутрішній ринок і торгівля України: структурноінституціональна трансформація: монографія / авт.: В.Д.Лагутін, Ю.М. Уманців, А.Г. Герасименко та ін.; за ред. В.Д.Лагутіна. – Київ: КНТЕУ, 2015. – 431с.
2. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: монографія / З.М. Васильченко. – М.: Кондор, 2004. – 528 с.
3. Банківська справа: навч. посіб. / [Вовчак О. Д., Руцишин Н. М.] – Л.: Новий Світ-2000; 2008. – 560 с.
4. Дзюбановська Н.В. Реалії та перспективи моделювання оптимальної кредитної стратегії банку / Н.В. Дзюбановська // Вісник Тернопільського національного економічного університету: зб. наук. праць. – Тернопіль: Видво ТНЕУ. – 2011. – № 4. – С. 20-25.
5. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: (питання теорії, методики, практики) / І.С. Гуцал. – Львів: ВАТ «Біблос», 2001. – 242 с.
6. Дзюблюк О.В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки: [монографія] / О.В.Дзюблюк, О.Л.Малахова. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 324 с.
7. Жаліло Я.А. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В.Белінська. – К.: НІС, 2010. – 96 с.
8. Опарін В. М. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи / В. М. Опарін // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 57-71.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://nbuportal.bank.gov.ua>.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.worldbank.org/ru/country/russia>.